

DE ONTDEKKING

Hout van historische waarde

TEKST MYRTHE PRINS FOTOGRAFIE RUBEN SCHIPPER

JAARRINGEN TONEN NIET ALLEEN HOE OUD EEN BOOM IS, MAAR BEVATTEN EEN WEELDE AAN INFORMATIE. WAT KAN HET HOUT VAN EEN BOOM DIE EEUWEN GELEDEN LEEFDE ONS LEREN OVER DE GESCHIEDENIS VAN DE LAGE LANDEN?

CV

Marta Domínguez Delmás (43) is onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam. Voor dit project werkt ze nauw samen met het Rijksmuseum.

‘DIT IS WAAR HET allemaal gebeurt,’ zegt Marta Domínguez Delmás glimlachend. ‘Alles wat je in het Rijksmuseum ziet, wordt in dit gebouw gerestaureerd: schilderijen, meubels, beelden, noem maar op.’ We staan in een werkruimte die uitkijkt op de Rijksmuseumtuinen. Hier onderzoekt Domínguez Delmás museumstukken van allerlei vormen en maten: massieve kasten, scheepsmodellen, schilderijen, kwetsbaar ogende beelden. Een gevarieerde selectie, maar als dendrochronoloog is ze vooral geïnteresseerd in één ding: hout.

‘Dendrochronologie is het onderzoek naar jaarringen in hout,’ legt de onderzoeker uit. ‘Door de jaarringen te meten, kunnen we erachter komen waar en wanneer een boom leefde. Elke boom heeft namelijk een uniek groeipatroon, als een soort barcode of vingerafdruk. Dat patroon wordt beïnvloed door omgevingsfactoren zoals het klimaat, de grond waarin een boom groeit en menselijk ingrijpen. Als er bijvoorbeeld takken worden gesnoeid of bomen worden gekapt, reageren de overgebleven bomen op die nieuwe open plekken in het bos.’ In Noord-Europa worden jaarringen al zo’n tachtig jaar onderzocht en vastgelegd. Goed nieuws voor Domínguez Delmás, die toegang heeft tot een

uitgebreide databank met referentiemateriaal. ‘Ik maak het object schoon, zodat de jaarringen zichtbaar worden,’ legt ze haar werkwijze uit. ‘Dan fotografeer ik de ringen en meet ik ze. In een computerprogramma vergelijk ik die informatie met de al bestaande dataset.’ Op die manier analyseerde ze al zo’n driehonderd houten kunstobjecten uit de Lage Landen.

DAT DE FOCUS JUIST op deze regio ligt, is geen toeval, zegt Domínguez Delmás. ‘Nederland is een paradijs voor dendrochronologen. Rond de dertiende eeuw begonnen hier bossen te verdwijnen. Daarop begon men hout te importeren uit Duitsland, Oost-Frankrijk, Scandinavië en het Baltisch gebied. We zien dat er specifieke houtstromen waren naar bepaalde regio’s of ateliers in de Lage Landen. Dat is het mooie: omdat ik honderden objecten in één onderzoek bestudeer, leer ik van alles over de context waarin kunst werd gemaakt en de geschiedenis van houthandel. Die informatie helpt ons te bepalen waar en wanneer een object precies is gemaakt.’

Voor het onderzoek richt Domínguez Delmás zich op de periode tussen 1450 en 1800. Voorwerpen selecteert ze in samenwerking met restauratoren

'WE ZIEN DAT ER SPECIFIEKE
HOUTSTROMEN WAREN NAAR
BEPAALTE REGIO'S OF ATELIER
IN DE LAGE LANDEN.'

en kunsthistorici. 'We proberen van alles wat te nemen. De schilderijen van Rembrandt en Rubens zijn al uitgebreid onderzocht. Daarom kijk ik naast schilderijen ook naar objecten die niet eerder in de schijnwerpers stonden: beelden, instrumenten, meubels en achterpanelen van scheepsmodellen. Hier komen fantastische resultaten uit.'

UIT EEN STELLINGKAST pakt de onderzoeker een eikenhouten beeldje van een vrouw die een lantaarn vasthoudt. 'Op dit moment wordt nog vaak gekeken naar de stijl van een kunstwerk om het te koppelen aan een kunstenaar of werkplaats,' legt ze uit. 'Om die reden dacht men bijvoorbeeld dat dit beeldje was gemaakt in Antwerpen. Maar mijn onderzoek leidde tot een nieuwe hypothese.'

Ze plaatst het houten voorwerp voorzichtig op haar werktafel en richt er een lamp op. Met een borsteltje veegt ze de onderkant schoon, zodat de jaarringen duidelijk zichtbaar worden. 'Deze ringen waren aanvankelijk niet volledig genoeg voor een datering. Daarom heb ik met het onderzoeksinstituut Centrum Wiskunde & Informatica samengewerkt om een CT-scan van het object te maken. Dat gaf een fantastisch 'inkijkje'.'

Dankzij die technologie kon de dendrochronoloog de jaarringen aan de binnenkant van het kunstwerk bestuderen, zonder het object aan te tasten. 'Uit het patroon bleek dat dit hout uit de omgeving van Münster in Duitsland komt.' Een onverwachte ontdekking, stelt ze. 'Hout uit dat gebied was in de vroege zestiende eeuw – toen dit beeldje werd gemaakt – alleen beschikbaar in Noord-Nederland. In Antwerpen werd vooral gewerkt met Baltisch hout en hout van bomen uit de Maasvallei. Het is dus waarschijnlijk dat het object in

Noord-Nederland is gemaakt, mogelijk door een Antwerpse kunstenaar die op bezoek kwam.'

AAN ELK HOUTEN VOORWERP dat Domínguez Delmás bestudeert, lijkt een even onweerstaanbaar verhaal te kleven. Bomen uit een enkel bos in de Alpen werden gebruikt om verschillende muziekinstrumenten te produceren in Brussel en Amsterdam. Een aantal scheepsmodellen bleek zelfs gemaakt uit hout van dezelfde boom. 'En had ik al verteld over mijn onderzoek naar het wrak van de Batavia?' Het enthousiasme in haar stem verdraagt dat ze nog lang niet is uitgekeken op jaarringen. Domínguez Delmás lacht: 'De kracht van dit onderzoek zit hem in de aantallen. Hoe meer verschillende objecten ik onderzoek, hoe vollediger ons beeld wordt van de historische context rond handel en houtverwerking in de Lage Landen. Dat is wat ik hoop te bereiken.' □

Hout is voor archeologen een gewilde vondst. Vooral bij hout uit gebieden met een gematigd klimaat kunnen jaarringen de leeftijd verraden. Maar ook een miniem stukje houtskool, bijvoorbeeld uit prehistorische vuurplaatsen, kan via C14-analyse een datering opleveren – zij het minder nauwkeurig.